

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Sociaal werkers anno 2020

Een zwart-wit foto van de beroepsgroep

Colofon

Auteurs: Jasper van de Kamp, Jurriaan Omlo,
Mariël van Pelt en Radboud Engbersen

Foto omslag: 123rf

Maart 2020

© Movisie

Te downloaden via: www.movisie.nl

In opdracht van ministerie van VWS

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Movisie is hét landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken. Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe. De unieke rol van Movisie is het versnellen van leerprocessen. We zijn alleen tevreden als we een duurzame positieve verandering voor mensen in een kwetsbare positie realiseren.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	4
1 Wie is de sociaal werker?	6
2 Hoe is het sociaal werk veranderd?	13
3 Welke lessen zijn er te trekken over sociaal werk in Nederland?	16
Bijlage 1 Lijst geïnterviewde experts	18

INLEIDING

Sociaal werk is een beroep dat door een brede groep beroepskrachten wordt uitgevoerd, te vatten onder de naam sociaal werkers. Daaronder vallen onder meer maatschappelijk werkers, jongerenwerkers, GGZ-agogen, sociaal-cultureel werkers en opbouwwerkers. Sociaal werkers werken in verschillende branches: sociaal werk, jeugdzorg, wonen, onderwijs, de geestelijke gezondheidszorg enzovoort en onder verschillende functienamen zoals: buurtcoach, sociaal makelaar, kwartiermaker, begeleider statushouder, ambulante begeleider, budgetcoach, begeleider statushouders.

Sociaal werkers bevorderen het sociaal functioneren en sociaal welbevinden van mensen en ze werken aan de sociale kwaliteit van de samenleving. Ze worden dan ook gezien als sleutelpersonen bij het voorkomen, verminderen en oplossen van sociale vraagstukken, zoals armoede, eenzaamheid, uitsluiting en maatschappelijke spanningen.

Om meer zicht te krijgen op de bijdrage die sociaal werkers kunnen leveren aan de aanpak van deze vraagstukken en de transformatie in het sociaal domein is het belangrijk om meer inzicht te krijgen in de omvang, samenstelling en ontwikkelingen van deze brede groep sociaal werkers, of te wel in de beroepsgroep als geheel. Dat inzicht is er nu onvoldoende. Als we bij Movisie bijvoorbeeld de vraag krijgen hoeveel sociaal werkers er in Nederland zijn, is daar geen duidelijk antwoord op te geven. In deze notitie wordt op basis van verschillende bronnen een schets van de beroepsgroep anno 2020 gegeven: een zwart-wit foto. Tevens worden aanbevelingen gedaan voor de verdere aanscherping en inkleuring van deze foto.

LEESWIJZER

De notitie start met een beschrijving van onze aanpak. Daarna volgen verschillende kwantitatieve gegevens over de beroepsgroep met daarbij ook een verklaring voor het feit dat er verschillende getallen de ronde doen over het aantal sociaal werkers. Vervolgens worden een aantal belangrijke ontwikkelingen in de beroepsgroep beschreven. We besluiten de notitie met de belangrijkste conclusies en doen een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek om te komen tot een betere kleurenfoto.

Deze notitie en het vervolg worden ook gebruikt als onderbouwing en input voor een kennis- en onderzoeksagenda voor de wetenschappelijke onderbouwing van het sociaal werk, waarover al eerder werd geadviseerd door de Gezondheidsraad aan VWS.¹ Beide trajecten lopen daarom parallel aan elkaar en worden steeds afgestemd.

De notitie geeft antwoord op een aantal kernvragen:

1. Wie is de sociaal werker?

Welke professionals kunnen we rekenen tot de beroepsgroep sociaal werk en wat is de huidige samenstelling hiervan?

2. Hoe is het sociaal werk veranderd?

Welke trends en ontwikkelingen zijn er zichtbaar binnen het sociaal werk en de beroepsgroep?

¹ Gezondheidsraad, Sociaal werk op solide basis. Den Haag, september 2015.

3. Welke lessen zijn er te trekken over sociaal werk in Nederland?

Wat zijn opvallende lessen en welke suggesties zijn er voor het vervolg van dit project in 2020 (VWS-project 'Stand in het land') en de kennis- en onderzoeksagenda sociaal werk?

METHODISCHE VERANTWOORDING

Deze notitie is verkennend van aard en bestaat uit een beschrijving en analyse van bestaande onderzoek publicaties en interviews met experts. Beschikbare ruwe onderzoeksdata zijn vooralsnog niet geanalyseerd. Daarvoor is het uitgevoerde onderzoek te kleinschalig en verkennend. Afhankelijk van de kennisbehoeftes, zou deze data in een verdiepende vervolgstudie alsnog geanalyseerd kunnen worden. Een samenwerking met bijvoorbeeld AZW, SBB en/of TNO ligt dan voor de hand aangezien zij hierin gespecialiseerd zijn. De experts waar gesprekken mee gevoerd zijn, hebben een overzichtspitatie in het sociaal werk op regionaal of nationaal gebied, zie bijlage 1. Tot slot zijn de eerste gegevens met relevante stakeholders geduid in het najaar van 2019 tijdens een bijeenkomst in het kader van de kennis-en onderzoeksagenda sociaal werk.

1 WIE IS DE SOCIAAL WERKER?

Het bepalen van het aantal sociaal werkers is complex, omdat het afhankelijk is van de afbakening van sociaal werk. In publicaties hierover zijn verschillende keuzes gemaakt en dat is niet zonder gevolgen. Verschillende afbakeningen resulteren namelijk ook in verschillende cijfers van het aantal sociaal werkers (zie tabel 1).

Tabel 1: Aantal werknemers volgens verschillende bronnen en afbakeningen

Bron	Afbakening	Werknemers
CBS ²	Branche sociaal werk	51.900
Sociaal Werk Nederland ³	Branche sociaal werk	73.600
UWV ⁴	Sector sociaal werk, jeugdzorg en kinderopvang (170.000
Regioplan/CEBEON in opdracht van AZW ^{5 6}	Werknemers in het sociaal domein in cliëntgebonden functies	349.900 17.700 in de branche sociaal werk

- Het CBS definieert de branche sociaal werk als optelsom van de sub branches maatschappelijke opvang (24-uurs), welzijn breed, maatschappelijk werk en sociaal werk overig. Met name de laatste categorie geeft veel onduidelijkheid.
- Sociaal Werk Nederland heeft aan de hand van de code van de sociaal werker in de cao Sociaal werk een extra slag gemaakt op de categorie Sociaal werk overig van het CBS, om een juist beeld te geven van de werkelijkheid. Zij hanteren een andere afbakening op basis van dezelfde cijfers.
- Het UWV neemt ook werknemers uit de sectoren jeugdzorg en kinderopvang mee.
- Voor de cijfers van het CBS, Sociaal Werk Nederland en het UWV is het niet duidelijk of de cijfers alleen betrekking hebben op sociaal werkers in uitvoerende functies of ook op managers, directies en ondersteunend personeel.
- Het onderzoek van het AZW gaat niet direct uit van sociaal werkers, maar een bredere groep 'werknemers in het sociaal domein in cliëntgebonden functies'.
- Het vertrekpunt van de bronnen is verschillend. Het valt te betwijfelen of het CBS alle sociaal werkers in beeld heeft. Hetzelfde geldt voor het UWV, dat zich beperkt tot sociaal werk, jeugdzorg en

² Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://azwstatline.cbs.nl/#/AZW/nl/>.

³ Sociaal Werk Nederland, peildatum: 1 januari 2017. Meer informatie: <https://www.sociaalwerknederland.nl/wie-zijn-we/304-sociaal-werk-nederland-in-cijfer>.

⁴ UWV, peildatum: 1 januari 2018. Meer informatie: https://www.werk.nl/arbeidsmarkt/informatie/images/Factsheet_arbeidsmarkt_Sociaal_werk_Jeugdzorg_Kinderopvang.pdf.

⁵ Regioplan i.s.m. CEBEON, in opdracht van het onderzoeksprogramma AZW, peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://www.azwinfo.nl/news/AZW-rapport-'De-arbeidsmarkt-van-het-sociaal-domein'/60>.

⁶ Het aantal van 349.900 is gebaseerd op een enquête onder bijvoorbeeld vertegenwoordigers van gemeenten, zorginstellingen, jeugdzorg, kinderopvang, maatschappelijk werk, wijkverpleging en thuiszorg, gehandicaptenzorg, arbo- en re-integratie-instellingen en huisartsenpraktijken. Aan hen is gevraagd welk deel van het personeel volgens hen inschatting werkt in het sociaal domein en daarbinnen een cliëntgebonden functie vervult. In totaal komt Regioplan dan uit op 101.100 werknemers in het sociaal domein in cliëntgebonden functies. Vervolgens heeft Regioplan een globale schatting gemaakt van het totaal aantal werknemers in de branche dat werkzaam is in het sociaal domein in cliëntgebonden functies door te extrapoleren. (AZW, 2019).

maatschappelijke opvang. Daar staat tegenover dat de benadering van AZW te breed is, omdat bijvoorbeeld ook huisartsen en deurwaarders beschouwd worden als werknemers in het sociaal domein in cliëntgebonden functies.

- Tegelijkertijd is de benadering van het AZW in andere opzichten juist te smal. Uitzendkrachten, payroll-medewerkers en zzp'ers worden bijvoorbeeld niet meegenomen in de schatting.

AFBAKENING VAN HET SOCIAAL WERK

Uit de interviews met experts blijkt dat de afbakening van sociaal werk een punt van discussie is. Meerdere experts zijn van mening dat sociaal werkers zich ook buiten de branche sociaal werk bevinden. Sociaal werkers zijn in allerlei organisaties te vinden: jeugdzorg, ggz, gehandicaptenzorg, woningbouwcorporaties (medewerkers buurtbeheer), gemeenten, culturele instellingen, onderwijsinstellingen (schoolmaatschappelijk werkers en steeds vaker ook jongerenwerkers), ziekenhuizen, bedrijven, defensie en ngo's (zoals Vluchtelingenwerk). Ook volgens de beroepsvereniging oefenen medewerkers van dergelijke organisaties een vorm van sociaal werk uit.

Experts spreken daarnaast over randgebieden van sociaal werk, zoals het werk van sociaal raadslieden in de sociaaljuridische dienstverlening (waaronder schuldhulpverlening), cliëntondersteuners in de GGZ, praktijkondersteuners van huisartsen, voedselcoördinatoren bij voedselbanken, vrijwilligers en ervaringsdeskundigen.

Sociaal werk open beroep

Dat het afbakenen van sociaal werk ingewikkeld is, hangt samen met het gegeven dat het een open beroep is. Vanaf de opkomst van het sociaal werk, dat sterk groeide sinds de uitbouw van de verzorgingsstaat, zijn er discussies over de begrenzing en afbakening. Experts geven aan dat dat open karakter van het sociaal werk zowel een kenmerk als een kracht van het beroep is. Het maakt dat het sociaal werk steeds alert en goed kan reageren op maatschappelijke ontwikkelingen, omdat sociaal werkers juist omgevingsgericht werken en in staat zijn om telkens mee te bewegen met de veranderende omgeving. In die context doen sociaal werkers hun werk. Daarom zijn de meningen ook verdeeld onder de experts als het gaat om hoe strak het sociaal werk nu afgebakend moet worden.

De internationale definitie van sociaal werk die ook in Nederland door o.a. de beroepsverenigingen, de opleidingen en sociaal werk Nederland overgenomen is, benadrukt dat sociaal werk een professie is die gefundeerd is in de praktijk, gericht is op het realiseren van sociale waarden (zoals empowerment en cohesie) en gevoed wordt door kennisbronnen.⁷ Deze internationale definitie markeert ook een beetje het moment sinds wanneer in Nederland over sociaal werk wordt gesproken. Het is dus een relatief nieuw begrip in de Nederlandse context. Doordat deze nieuwe naam op de bestaande structuur van beroepen en functies gelegd is, bemoeilijkt deze de afbakening, en ook de herkenbaarheid en zichtbaarheid. Voorheen gaven allerlei termen informatie over de inhoud van het werk, zoals 'vormingwerk', 'opbouwwerk', 'club- en buurthuiswerk', 'speeltuinwerk', 'ouderenwerk', 'maatschappelijk werk et cetera. Een beroepsaanduiding als 'maatschappelijk werk' ging weer vergezeld van tal van adjectieven, zoals 'individueel', 'algemeen', 'specifiek', 'categoraal', 'bedrijfs-', 'ziekenhuis-', 'school-' et cetera. Met de keuze voor de algemene term sociaal werk verdween deze wildgroei aan begrippen, maar verdween er ook specifieke informatie.⁸

⁷ Zie Kloppenburg e.a. (2016), Gemeenschappelijke kennisbasis van sociaal werk opleidingen in Nederland. In opdracht van Sectoraal Adviescollege Hogere Sociale Studies.

⁸ Zie Koenis, J.P. (1993), De preciaire professionele identiteit van sociaal werkers. Utrecht: NIZW.

Anno 2020 geven experts aan dat het sociaal werk een vaste kern zou hebben die bestaat uit de oude sociaal agogische beroepen, zoals maatschappelijk werk, sociaal cultureel werk en de jeugdhulpverlening. Anderen verwijzen naar het beroepsprofiel sociaal werk of het huis van de sociaal werker zonder overigens te beweren dat deze definitieve en volledige antwoorden bieden op de vraag wie al dan niet behoort tot de beroepsgroep. Het duiden van registraties van organisaties en individuen in het sociaal werk is daarnaast complex, mede doordat sociaal werk geen beschermd beroep is en er geen verplichte registratie is voor alle sociaal werkers.

Sectoren

Hieronder geven we weer in welke sectoren ook wel branches genoemd, sociaal werkers werkzaam zijn. Ook nu zien we dat er geen eenduidig beeld naar voren komt. Zie tabel 2, 3, 4 en 5.

Tabel 2: Verdeling in deelsectoren volgens het CBS⁹

Sub branche	Werknemers
Maatschappelijke opvang (24-uurs)	15.100
Welzijn breed	18.500
Maatschappelijk werk	5.100
Sociaal werk overig	13.200
Totaal	51.900

Tabel 3: Verdeling in deelsectoren volgens Sociaal Werk Nederland¹⁰

Deelsector	Percentage sociaal werkers
Lokaal welzijn	24%
Maatschappelijke dienstverlening	24%
Peuterspeelzalen	5%
Maatschappelijke opvang	22%
Kennisinstituten/steunfuncties	19%
Andere terreinen	7%

⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://azwstatline.cbs.nl/#/AZW/nl/>.

¹⁰ Sociaal Werk Nederland, peildatum: 1 januari 2017. Meer informatie: <https://www.sociaalwerknederland.nl/wie-zijn-we/304-sociaal-werk-nederland-in-cijfer>.

Tabel 4: Verdeling in sub branches volgens UWV¹¹

Sub branche	Aantal werknemers
Sociaal werk (opbouwwerk, maatschappelijk werk, schuldhulpverlening, sociale raadslieden, jongeren-/ouderenwerk, vluchtelingenopvang, peuterspeelzalen)	59.500
Jeugdzorg (jeugd- en opvoedhulp, kindbescherming en jeugdreclassering)	30.000
Kinderopvang (dagopvang 0-4 jaar en buitenschoolse opvang)	83.500
Totaal	173.000

Tabel 5: Verdeling in branches volgens AZW¹²

Branche	Aantal werknemers in cliëntgebonden functies
GGZ	23.000
Gehandicaptenzorg	47.000
Huisartsenzorg	21.000
Jeugdzorg	21.000
Kinderopvang	32.300
VVT	193.600
Sociaal werk	17.700
Woningbouwcorporaties	1.800
Gemeente	19.000
Totaal	349.900

- Het AWZ brengt in beeld hoeveel medewerkers er in cliëntgebonden functies in het sociaal domein in diverse branches werkzaam zijn. Zij onderscheiden meer branches dan het UWV, CBS en Sociaal Werk Nederland.
- Als we op basis van cijfers van het CBS naar de sub-branches in het sociaal werk kijken, zien we dat het zwaartepunt ligt in de maatschappelijke opvang met overnachting en welzijn breed (lokaal welzijnswerk).

¹¹ UWV, peildatum: 1 januari 2018. Meer informatie:

https://www.werk.nl/arbeidsmarkt/informatie/images/Factsheet_arbeidsmarkt_Sociaal_werk_Jeugdzorg_Kinderopvang.pdf.

¹² Regioplan i.s.m. CEBEON, in opdracht van het onderzoeksprogramma AZW, peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie:

<https://www.azwinfo.nl/news/AZW-rapport-'De-arbeidsmarkt-van-het-sociaal-domein'/60>.

- De plek van de gemeenten in bovenstaande tabellen is niet duidelijk, terwijl we weten dat steeds meer sociaal werkers de afgelopen jaren (sinds de transitie en transformatie) in dienst zijn gekomen van de gemeente, o.a. in (sociale) wijkteams.
- In 2017 werkte 83% van de gemeentes met een sociaal (wijk)team¹³, waarin zeker ook sociaal werkers actief zijn. Zie verder hieronder.

Sociaal werkers in dienst van de gemeente

- Exacte cijfers over het aantal sociaal werkers in dienst van de gemeente zijn niet beschikbaar.
- Eerder in deze notitie zagen we al dat 19.000 medewerkers voor de gemeente in cliëntgebonden functies werkzaam zijn in het sociale domein.¹⁴ Een meerderheid van de gemeenten gaat hierbij uit van een brede afbakening van het sociaal werk. Alle gemeenten rekenen jeugdzorg tot het sociaal domein. Maatschappelijke ondersteuning en participatie/werk en inkomen worden in de meeste gevallen ook tot het sociaal domein gerekend. In twee op de drie gemeenten is meer dan veertig procent van de personen in loondienst werkzaam in het primaire proces in het sociaal domein.
- Hoeveel sociaal werkers in dienst zijn van de gemeenten kunnen we op basis van de huidige gegevens niet zeggen. Het ontbreken van deze informatie is niet alleen relevant vanwege de omvang van de beroepsgroep in relatie tot haar maatschappelijke opdracht, maar ook omdat een andere organisatievorm mogelijk gevolgen heeft voor de manier waarop je als sociaal werker je beroep kunt uitoefenen.

Opleidingsniveau-/profiel sociaal werkers

Over het opleidingsniveau- en profiel van sociaal werkers is weinig bekend. Het CBS heeft geen openbare data over de opleidingsachtergrond van de werknemers in de branche sociaal werk. We weten o.a. uit de gesprekken met de experts dat niet ieder professional met een sociaal werk opleiding ook als sociaal werker aan de slag gaat. Daarnaast worden op sociaal werk functies ook professionals aangenomen die geen sociaal werk opleiding gevolgd hebben.

Regioplan heeft wel gegevens over het opleidingsniveau van de werknemers in loondienst in cliëntgebonden functies in het sociaal domein:¹⁵ Zij maakt daarbij een onderscheid in laag, middelbaar en hoogopgeleid, maar deze niveaus zijn niet nader omschreven.

- Het aantal laagopgeleide werknemers varieert van 2 tot 26 procent. Binnen de meeste branches (GGZ, gehandicaptenzorg, huisartsenzorg, jeugdzorg, kinderopvang, re-integratie, sociaal werk, woningbouw, de gemeenten en anders) is het percentage tussen de 2 en de 9 procent. Alleen in de branche VVT (verpleging, verzorging, thuiszorg) is het percentage laagopgeleiden hoger, namelijk 26 procent.
- Het aantal middelbaar opgeleide werknemers varieert meer tussen de verschillende branches. In enkele branches (jeugdzorg, re-integratie, gemeenten, GGZ, sociaal werk) zit het aantal tussen de 23 en de 31 procent. In twee branches (woningbouw en anders) is het percentage ongeveer 40 en 42 procent. In de branches gehandicaptenzorg, huisartsenzorg en VVT is het percentage tussen de 48 en 54 procent. Kinderopvang heeft een hoog percentage middelbaar opgeleide werknemers, namelijk 70 procent.

¹³ Van Arum en Van der Ende (2017). Sociale (wijk)teams opnieuw uitgelicht. Bron: <https://www.movisie.nl/publicatie/sociale-wijkteams-opnieuw-uitgelicht>.

¹⁴ Regioplan i.s.m. CEBEON, in opdracht van het onderzoeksprogramma AZW, peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://www.azwinfo.nl/news/AZW-rapport-'De-arbeidsmarkt-van-het-sociaal-domein'/60>.

¹⁵ Regioplan i.s.m. CEBEON, in opdracht van het onderzoeksprogramma AZW, peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://www.azwinfo.nl/news/AZW-rapport-'De-arbeidsmarkt-van-het-sociaal-domein'/60>.

- Ook in het aantal hoogopgeleide krachten zit meer variatie tussen de branches. In de branches VVT en kinderopvang is het percentage 26 en 27 procent. In de gehandicaptenzorg, huisartsenzorg, woningbouw en anders is het percentage 43 tot 51 procent. In de branches GGZ, jeugdzorg, re-integratie, sociaal werk en in de gemeenten is het percentage hoogopgeleiden 64-75 procent.
- Meer dan de helft van de organisaties in het sociaal domein stelt dat hun organisatie een grotere behoefte heeft aan meer ervaren medewerkers en hoger opgeleide werknemers als gevolg van de veranderingen in het sociaal domein.
- Een ruime meerderheid van de organisaties geeft aan dat er nieuwe competenties worden gevraagd. In het algemeen zijn er meer organisaties die aangegeven dat de competenties belangrijker zijn geworden, dan de opleiding of ervaring. Het gaat hierbij om sociaal-communicatieve competenties, intellectuele competenties, emotionele competenties en taakgerichte competenties.

Experts onderschrijven dat er in het aannemen van professionals op sociaal werk functies meer gelet wordt op competenties dan vooropleiding. Ze geven aan dat sociaal werk steeds vaker wordt uitgevoerd door mensen die er geen opleiding voor hebben genoten. De juiste competenties van de sollicitant zijn belangrijker dan de opleiding. Dit kan problematisch zijn, omdat het gevolg is dat er mensen worden aangenomen die gericht zijn op individuele hulpverlening, omdat ze graag mensen willen helpen. Terwijl bij sociaal werk ook collectief werken hoort. Er zijn verschillende redenen waarom er niet een directie relatie zit tussen vooropleiding en het uitoefenen van het beroep in een sociaal werk functie. In de cao-beschrijvingen en functiewaarderingen is ervoor gekozen geen specifieke vooropleiding te noemen. Ten tweede is het beroep niet beschermd en mag in feite iedereen zich sociaal werker noemen ongeacht de vooropleiding. Daarnaast leidt een sociaal werk opleiding niet tot verplichte beroepsregistratie, m.u.v. de jeugdhulp, dat een verplichte SJK-registratie kent.

ONTWIKKELINGEN

Toenemend aantal sociaal werkers in dienst van de gemeente

Zie hierboven.

Veelheid aan functies

Sociaal werkers werken, van oudsher, in heel veel verschillende functies, waarbij in de laatste jaren functienamen ook veelal uit het gemeentelijk sociaal beleid ontstaan (sociale verbinders, wijkwerkers, buurtcoaches, impactmanager et cetera). Deze veelheid aan functies en functienamen bemoeilijkt de zichtbaarheid en herkenbaarheid van het sociaal werk.

De komst van de T-shaped professional

Daarnaast is, met name sinds de transitie de T-shaped professional¹⁶ in opkomst. Vooral bij die gemeenten die een brede definitie van het sociaal werk hanteren en dat vertalen naar de organisatie en personele invulling van de sociale (wijk)teams.

De T-shaped professional heeft brede basiskennis van het sociaal werk en heeft daardoor een brede kijk op problemen. Hij leert omgaan met problematiek die voorheen niet tot zijn/haar expertise behoorde. Daarnaast heeft hij specialistische kennis op een bepaald gebied, bijvoorbeeld kennis over schulden en financiën of licht verstandelijke beperkingen (LVB). Deze zet hij ook in bij casussen van collega's.

De T-shaped professional kent dus een bepaalde verhouding tussen generalist zijn en specialist zijn.

¹⁶ Regioplan i.s.m. CEBEON, in opdracht van het onderzoeksprogramma AZW, peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://www.azwinfo.nl/news/AZW-rapport-'De-arbeidsmarkt-van-het-sociaal-domein'/60>.

Gender en etniciteit

Enkele experts merken op dat de huidige samenstelling van sociaal werkers geen goede afspiegeling vormt van de bevolkingssamenstelling. Zo zijn mannen en mensen met een migratieachtergrond zwaar in de minderheid. Dit noemt een expert een probleem, omdat een belangrijk deel van cliëntpopulatie uit mannen en mensen met een migratieachtergrond bestaat. Een andere expert noemt dat de etnische diversiteit wel regionaal kan verschillen. In Amsterdam Zuidoost zijn er bijvoorbeeld meer sociaal werkers met een migratieachtergrond. De indrukken van deze experts blijken te kloppen als het gaat om de verhouding tussen mannen en vrouwen. Zo blijkt de sociaal werker in driekwart van de gevallen vrouw te zijn.¹⁷ Er zijn geen cijfers beschikbaar over de etnische achtergronden van sociaal werkers.

Zzp'ers

Er gaan geluiden rond dat er een relatief groot aandeel zzp'ers is onder de sociaal werkers. Dit lijkt niet terug te vinden in de cijfers, die hier overigens niet eenduidig over zijn. Volgens cijfers van het CBS – dat uitgaat van de branche Sociaal Werk – ligt het aantal zzp'ers rond de 9 procent.¹⁸ Het AZW telt 106.000 zzp'ers die werkzaam zijn binnen de branche zorg en welzijn.

Ziekteverzuim

Het ziekteverzuim in de branche Sociaal Werk ligt volgens het CBS rond de 5 procent. Dit is iets hoger dan het landelijke gemiddelde, dat 4 procent is¹⁹.

¹⁷ Wiel, H. van de (2019) De sociaal werker in cijfers, *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, 3, pp. 16-17

¹⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://azwstatline.cbs.nl/#/AZW/nl/>.

¹⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://azwstatline.cbs.nl/#/AZW/nl/>.

2 HOE IS HET SOCIAAL WERK VERANDERD?

Trends in aantallen sociaal werkers: afname en stabilisatie²⁰

Sinds 2010 is het aantal sociaal werkers afgenomen met 10.000. Het dieptepunt werd bereikt in het eerste halfjaar van 2015. Toen telde Nederland volgens (de afbakening van) het CBS 47.900 sociaal werkers. De laatste jaren is het aantal gestabiliseerd en ligt het aantal rond de 51.000 medewerkers in de branche Sociaal Werk.

Binnen de branche sociaal werk, bestaande uit de sub branches maatschappelijke opvang met overnachting, welzijn breed, maatschappelijk werk en sociaal werk overig, zien we verschuivingen. Het aantal werknemers in de sub branche Maatschappelijke opvang (24-uurs) en Sociaal werk overig zijn licht gestegen, respectievelijk van 13.500 naar 15.100 en van 12.100 naar 13.200. Het aantal werknemers in de sub branches Welzijn breed en Maatschappelijk werk is zeer sterk gedaald, respectievelijk van 26.700 naar 18.500 en van 9.400 naar 5.100 werknemers. Sinds 2015 zijn alle aantallen gestabiliseerd. De daling was vooral van 2010-2015. We hebben hierbij nog geen goed beeld van de jeugdsector. Hiervoor zouden we mogelijk gebruik kunnen maken van de SKJ-registratie.

Volgens experts is een verklaring voor de afname van het aantal sociaal werkers dat organisaties in voorbereiding op de transities ervoor hebben gekozen om veel werknemers te laten gaan of ontslaan, om grote financiële tekorten te voorkomen. Een andere reden die gegeven wordt is dat veel werknemers van welzijnsorganisaties in dienst zijn gekomen bij de gemeente. Het kan dus gaan om vermindering maar ook om verplaatsing.

Trends in opleidingen: veel onduidelijkheid

Over het aantal studenten aan sociaal werk opleidingen in het mbo en het hbo is weinig bekend.

- Het aantal diploma's in de hbo-opleidingen sociaal werk is tussen 2013 en 2017 met ongeveer tweehonderd toegenomen, van 5.454 naar 5.659²¹. Het is niet goed inzichtelijk welke profielen de studenten hebben gevolgd. Om te bepalen hoe de opleiding zich tot de arbeidsmarkt sociaal werk verhoudt, zouden deze gegevens behulpzaam zijn.
- Experts geven aan dat veel studenten kiezen voor de meer individueel gerichte profielen jeugd en zorg, omdat hierin veel aandacht is voor individuele hulpverlening en ze hiermee een SKJ-registratie kunnen verkrijgen of GZ-agoog kunnen worden. Het profiel welzijn en samenleving dat juist gericht is op het collectief werken, lijkt het minst vaak gekozen te worden.
- Er zijn wel data beschikbaar gemaakt door het DUO.²² Deze zouden nog verder onderzocht kunnen worden, zodat er meer zicht gekregen wordt over omvang van het aantal studenten aan de mbo-en hbo- opleidingen richting sociaal werk. Experts zien dat het aantal studenten binnen de sector Zorg, Welzijn en Sport toeneemt, alsmede het aantal studenten in de richting van het sociaal werk. De

²⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), peildatum: 1 januari 2019. Meer informatie: <https://azwstatline.cbs.nl/#/AZW/nl/>.

²¹ Voor meer informatie, zie: <https://www.vereniginghogescholen.nl/kennisbank/feiten-en-cijfers>.

²² Zie voor de databestanden: https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/mbo/onderwijsdeelnemers/index.jsp

meest populaire keuzedelen zijn – in volgorde van populariteit – jeugd- en jongerenwerk, ondernemerschap of ondernemend gedrag, een voorbereidend traject op het hbo, wijkgericht werken en expressief talent²³.

Het is onduidelijk waar afgestudeerden voornamelijk terecht komen. Op sectorniveau is dit wel enigszins inzichtelijk gemaakt door het SBB²⁴. Volgens experts sluiten de mbo- en hbo-opleidingen sociaal werk steeds beter aan op de arbeidsmarkt. ROC's zijn, zeker met de komst van het nieuwe kwalificatiedossier sociaal werk, in staat om de opleiding regionaal in te kleuren. Wat dit betekent voor de aansluiting op de (regionale) arbeidsmarkt is nog niet te zeggen. Hogescholen sluiten steeds beter aan op het huidige werkveld, onder meer via de verbreding van de opleiding sociaal werk en door de versterking van het leren in de praktijk, in de vorm van bijvoorbeeld living labs of leer-werkgemeenschappen.

Sociaal werk in ontwikkeling: collectieve en individuele hulpverlening

Een langlopende ontwikkeling volgens experts is dat er in het sociaal werk een oververtegenwoordiging is van sociaal werkers die zich voornamelijk bezighouden met individuele casuïstiek, mede door de oververtegenwoordiging van individueel gerichte opleidingen. Veel experts noemen dat er een kentering zichtbaar is, waardoor individueel en collectief werken weer meer naast elkaar komen te staan. Dit gaat hand in hand met de opleving van opbouwwerk. Hierin hebben gemeenten een grote rol, omdat zij investeren in opbouwwerk door functies te creëren als sociaal verbinders, wijkregisseurs, gebiedsregisseurs en sociaal makelaars, waarvoor ze sociaal werkers aannemen. Hier zijn er overigens wel lokale verschillen. In sommige gemeenten werken opbouwwerkers onder nieuwe noemers. In andere gemeenten is het opbouwwerk nooit verdwenen en worden ze ook nog steeds zo aangeduid.

Burgers, zelfstandig ondernemers en sociaal werk

Enkele experts signaleren dat sociaal werk vaak wordt uitgevoerd door burgers en zelfstandige, maatschappelijk, ondernemers. Dit is mogelijk doordat het beroep niet beschermd is en doordat veel samenlevingsopbouwactiviteiten en functies door anderen verricht (kunnen) worden. Dit leidt tot allerlei nieuwe functies, vormen en organisatieverbanden van sociaal werk. Te denken valt aan sociaal ondernemers, sociale makelaars, stadsmariniers, maar ook aan vormen van georganiseerd sociaal werk in zorgcoöperaties en zorgboerderijen. Geregeld worden de werkzaamheden in deze nieuwe verbanden uitgevoerd door vrijwilligers.

Een expert wijst er in dit verband op dat sociaal werk in Vlaanderen veel breder wordt opgevat dan in Nederland. Sociaal werk is daar niet alleen voorbehouden aan betaalde krachten. Ook vrijwilligers en personen die op de of andere manier betrokken zijn verrichten sociaal werk.

Een andere expert stelt dat de definitie van sociaal werk niet opgerecht moet worden naar allerlei burgerinitiatieven en vormen van informele zorg en ondersteuning. Dat maakt de afbakening van sociaal werk nog meer diffuus. Het krijgt bovendien een weinigzeggende betekenis, als iedereen die zich om anderen bekommert en iets sociaals doet als sociaal werker wordt gezien of als een persoon die sociaal werk verricht.

²³ Voor meer informatie zie <https://www.s-bb.nl/onderwijs/kwalificeren-en-examineren/keuzedelen/monitor-keuzedelen>

²⁴ <https://trendrapport.s-bb.nl/zws/cijfers/>

Relevante maatschappelijke ontwikkelingen

Eerder in deze notitie is al genoemd dat het sociaal werk gezien wordt als een open beroep, juist omdat zij steeds moet afstemmen op de sociale context. In die context doen zich een aantal ontwikkelingen voor, die door de experts worden genoemd. Het is van belang om voor het bepalen van (aanvullende) relevante ontwikkelingen af te stemmen met de kennis- en onderzoeksagenda.

1. Allereerst is er een grote rol weggelegd voor sociaal werk in het aanhaken op de energietransitie, die ook een sociaal aspect heeft. Het verbinden en mobiliseren van wijkbewoners is één van de opgaven voor de sociaal werker. Maar ook het tegengaan van sociale ongelijkheid als gevolg van investeren in de energietransitie is een taak van het sociaal werk.
2. Een andere ontwikkeling is de relatief nieuwe omgevingswet, die in 2021 in werking treedt.²⁵ Verschillende experts geven aan dit voor een veranderende rol van de sociaal werker gaat zorgen, die zo ook meer betrokken wordt in het fysiek domein.
3. Een derde ontwikkeling heeft betrekking op polarisatieprocessen. Sociaal werkers krijgen een grotere rol om bewoners met elkaar te verbinden, juist ook in wijken en buurten waar groepen bewoners tegenover elkaar staan. Tegelijk noemen experts dat het sociaal werk nog onvoldoende antwoord heeft op de polarisatie in samenleving en politiek.

²⁵ Voor meer informatie zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet>

3 WELKE LESSEN ZIJN ER TE TREKKEN OVER SOCIAAL WERK IN NEDERLAND?

In dit derde deel van de notitie formuleren we enkele belangrijke en opvallende lessen met betrekking tot het beroep en de beroepsgroep en die van relevant zijn voor de toekomst van het sociaal werk.

1. Sociaal werk is moeilijk af te bakenen

Deze verkenning maakt duidelijk dat het afbakenen van sociaal werk complex is. Er is onder experts verschil van inzicht over wie wel en niet tot het sociaal werk gerekend moeten worden. Daarbij speelt mee dat sociaal werk een open beroep is, diverse varianten kent en dat er een veelheid aan sociaal werk functies is. Daarnaast wordt de beroepsgroep in verschillende publicaties anders afgebakend, waarbij vooral de insteek vanuit de branche dominant is. Dit is voor de dataverzameling niet behulpzaam.

2. Sociaal werk onvoldoende zichtbaar en herkenbaar

Met punt 1 samenhangend is een belangrijke les uit de verkenning dat er een onvoldoende duidelijk, zichtbaar en herkenbaar beeld is van het sociaal werk. Anders gezegd: Sociaal werk is nog geen sterk merk. Dit hangt voor een deel samen met het gebrek aan eenduidige afbakening, maar er zijn ook andere verklaringen. Zoals genoemd, is het geen beschermd beroep, waardoor ook mensen die geen opleiding sociaal werk hebben gedaan het werk uitvoeren. Een andere verklaring is dat de term sociaal werk nog relatief nieuw is waardoor de bekendheid ermee nog niet zo groot is. Daar komt bij dat overheden voortdurend nieuwe functienamen creëren, zoals buurtcirkelcoach en impactmanager. Dat draagt niet bij aan de herkenbaarheid van het beroep bij overheid, andere beroepsgroepen en bewoners. Wel geven experts aan dat sociaal werk onder de nieuwe generatie opgeleiden steeds meer gaat leven dankzij de opleiding sociaal werk (social work). Een laatste verklaring is dat sociaal werk volgens een expert geen hoge reputatie en status heeft. Dit laatste is overigens een punt wat al speelt zolang het sociaal werk bestaat.

3. Lokale verschillen

Met de transities zijn er regionale en lokale verschillen ontstaan in de manieren waarop sociaal werk georganiseerd is en de positie die die het sociaal werk heeft ten opzichte van andere beroepen. Dit betreft verschillen in de rol, opdracht, aanbesteding, het aantal zzp'ers, verhouding tot zorg, en de manier waarop het sociaal werk (in wijkteams) is georganiseerd. Ook hanteren gemeenten verschillende functienamen en verschilt de mate waarin sociaal werkers in dienst zijn gekomen van de gemeente. Er is nog onvoldoende kennis over de betekenis hiervan voor de beroepsuitoefening en beroepsgroep.

4. Weinig kennis over de aansluiting van opleiding op de arbeidsmarkt

Het gaat hierbij zowel om de kwantitatieve als kwalitatieve aansluiting. Er is onduidelijk over de aantallen studenten over de breedte van de opleidingen en welke individuele keuzes zij binnen hun opleidingen maken. Hoeveel afgestudeerde sociaal werkers ook daadwerkelijk als sociaal werker aan de slag gaan voor hoe lang en hoeveel sociaal werkers een sociaal werk opleiding hebben; daar weten we nog onvoldoende van. Daarnaast wordt door organisaties in het werkveld aangegeven dat er hoger opgeleiden gezocht worden, maar ook dat competenties belangrijker zijn dan opleiding.

5. Toekomst van sociaal werk

Sociaal werk staat volgens sommige experts in de toekomst onder druk. Een van de risico's die kleeft aan de precare positie van de sociaal werker is dat sterke institutionele spelers werkzaamheden overnemen, zoals vanuit de GGZ en de zogenoemde public health professionals. Een zorgelijke trend die ook genoemd is, is dat mensen geen beroep meer doen op sociaal werk vanuit schaamte en het gevoel dat ze hun problemen zelfstandig moeten oplossen. Dit is versterkt met de nadruk op eigen regie en eigen kracht. Verder is de zorg geuit dat er een tekort is aan arbeidskrachten. Dergelijke tekorten brengen als risico met zich mee dat de kwaliteit van de dienstverlening vermindert. De salarissen in het sociaal werk lopen ver uiteen, en de arbeidsvoorwaarden zijn voor mensen dan ook een belemmering om in het sociaal werk te (blijven) werken. Ingewikkeld hierbij is dat we niet weten hoeveel sociaal werkers we in Nederland nodig hebben, dat we geen eenduidige afbakening van de beroepsgroep hebben en hoeveel er daadwerkelijk werkzaam zijn in de verschillende branches en sectoren.

AANBEVELINGEN VOOR VERVOLG IN 2020

Op basis van deze verkenning en de suggesties die zijn aangedragen door experts formuleren we enkele aanbevelingen en vragen voor het vervolg van het project in 2020 die tevens relevant zijn voor de ontwikkeling van de kennis-en onderzoeksagenda. Het gaat om de volgende aanbevelingen en vragen, o.a. door de experts ingebracht:

- In afstemming met stakeholders komen tot afbakening van het beroep en met deze afbakening opnieuw naar de beschikbare data kijken om scherper de omvang en samenstelling van de beroepsgroep in kaart te brengen. Hiervoor zoeken we samenwerking met o.a. AZW die ook beroepsgericht naar de cijfers wil kijken.
- Hoe krijgt de collectieve functie vorm in het sociaal werk? O.a. door uit te zoeken hoeveel opbouwwerkers er zijn en hoeveel sociaal werkers vanuit welke functies aan groepswork en samenlevingsopbouw doen.
- Verdieping in de cijfers rondom de opleidingen en hun afgestudeerden. Hoe veel studenten zijn er, wat is het afstudeerrendement, waar gaan afgestudeerde sociaal werkers werken?
- Hoeveel sociaal werkers werken er in gemeenten en wat betekent dat voor hun beroepsuitoefening?
- Meer inzicht krijgen in de regionale verschillen met focus op de omvang en samenstelling van het sociaal werk in relatie tot de vraagstukken die er in die regio spelen.

BIJLAGE 1 LIJST GEÏNTERVIEWWDE EXPERTS

Naam	Functie	Organisatie
Ad van Rijen	Bestuurder	WijZijn Traverse Groep
Ard Sprinkhuizen	Senior onderzoeker	HU
Crista Vonkeman	Partner	Bosman & Vos
Edwin Luttk	Senior-adviseur	Sociaal Werk Nederland
Guido Walraven	Lector	InHolland
Jan Willem Bruins	Directeur	BPSW
Jannie de Vries	Directeur	Sociaal Collectief SWF
Jeroen Gradener	Onderzoeker	Hogeschool van Amsterdam
Johan Siegert	Hoofd onderzoeker arbeidsmarktgegevens	FCB
Joop Hofman	Eigenaar	Rode Wouw BV
Jos van der Lans	Cultuurpsycholoog en publicist	Zelfstandig
Lia van Doorn	Lector/ onderzoeker	HU
Maja Rocak	Directeur	Neimed
Marcel Spierts	Onderzoeker	Zelfstandig
Nel Kruit	Directeur	Welstad
Nena Hageman	Opleidingsadviseur	WIJ Groningen
Willem Stam	Voorzitter	Landelijk Platform Buurt- en Wijkgericht Werken (LPB)